

<https://doi.org/10.31891/2307-5740-2022-306-3-2>

УДК 658:004

Галина МОЗГОВА

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

<https://orcid.org/0000-0002-9763-3298>e-mail: g.v.mozgovaya@karazin.ua

Вікторія ЛЯШЕВСЬКА

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

<https://orcid.org/0000-0001-6520-3632>e-mail: v.i.liashevskaya@karazin.ua

Ольга ЗАЙКА

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

<https://orcid.org/0000-0002-6000-9870>e-mail: ovzaika0812@gmail.com

Володимир БІЛОКОНЬ

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

e-mail: vovabelokon99@gmail.com

АНАЛІЗ СТАНУ ТА ТЕНДЕНЦІЙ РОЗВИТКУ ЕЛЕКТРОННОГО БІЗНЕСУ ТА ЕЛЕКТРОННОЇ КОМЕРЦІЇ В УКРАЇНІ

Дослідження присвячене аналізу стану та тенденцій розвитку електронного бізнесу та електронної комерції в Україні. Проаналізовано дані позицій України серед інших 37 країн європейського континенту за рейтингами розвитку інфраструктури та логістики електронного бізнесу. Розглянуто індекси рівня розвитку інфраструктури та логістики електронного бізнесу, надано їх характеристику, а саме: Індекс ефективності логістики; Індекс простоти ведення бізнесу; Індекс розвитку електронного уряду; Інклюзивний індекс Інтернету; Показник надійності Всесвітнього поштового Союзу; Індекс екологічної ефективності; Глобальний індекс кібербезпеки.

Визначено основні сфери, за якими Міністерство виконує завдання з формування та реалізації державної політики: сфера цифровізації, цифрового розвитку, цифрової економіки, цифрових інновацій, електронного урядування та електронної демократії, розвитку інформаційного суспільства; сфера розвитку цифрових навичок та цифрових прав громадян; сфера відкритих даних, розвитку національних електронних інформаційних ресурсів та інтероперабельності, розвитку інфраструктури широкопasmового доступу до Інтернету та телекомунікацій, електронної комерції та бізнесу; сфера надання електронних та адміністративних послуг; сфера електронних довірчих послуг та електронної ідентифікації; сфера розвитку ІТ-індустрії. Визначено сфери, за якими Міністерство виконує завдання з формування та реалізації державної політики. Напрямами розвитку електронного уряду повинні стати не тільки проекти з розвитку інфраструктури, але й освітні та культурні проекти розвитку довіри до отримання державних послуг через Інтернет. Проаналізовані показники доступу населення до Інтернет, отже у вітчизняного електронного бізнесу є перспектива розвитку за рахунок долучення нових споживачів до мережі Інтернет. Онлайн-платформи стають корисним механізмом для малих та середніх підприємств, оскільки допомагають охопити клієнтів онлайн без необхідності вкладати кошти в веб-магазин або брендинг.

Ключові слова: електронний бізнес, електронна комерція, індекс, електронні послуги.

Galyna MOZGOVA, Viktoriia LIASHEVSKA,

Olha ZAIKA, Volodymyr BILOKON

V.N. Karazin Kharkiv National University

ANALYSIS OF THE STATE AND TRENDS OF DEVELOPMENT OF E-BUSINESS AND E-COMMERCE IN UKRAINE

The study is devoted to the analysis of the state and trends of e-business and e-commerce in Ukraine. The data of Ukraine's positions among the other 37 countries of the European continent on the ratings of e-business infrastructure development and logistics are analyzed. Indices of the level of infrastructure development and logistics of e-business are considered, their characteristics are given, namely: Index of logistics efficiency; Index of ease of doing business; E-Government Development Index; Inclusive Internet index; Reliability indicator of the Universal Postal Union; Environmental efficiency index; Global Cyber Security Index. The main areas in which the Ministry of Finance performs tasks for the formation and implementation of public policy are identified: digitalization, digital development, digital economy, digital innovation, e-government and e-democracy, information society development; the field of development of digital skills and digital rights of citizens; open data, development of national electronic information resources and interoperability, development of broadband Internet and telecommunications infrastructure, e-commerce and business; sphere of providing electronic and administrative services; sphere of electronic trust services and electronic identification; sphere of development of the IT industry. The spheres in which the Ministry of Finance performs tasks on formation and realization of the state policy are defined. The directions of e-government development should be not only infrastructure development projects, but also educational and cultural projects to develop trust in obtaining public services via the Internet. The indicators of public access to the Internet are analyzed, so the domestic e-business has the prospect of development by connecting new consumers to the Internet. Online platforms are becoming a useful mechanism for small and medium enterprises, as they help to reach customers online without having to invest in a web store or branding.

Keywords: e-business, e-commerce, index, e-services.

**Постановка проблеми у загальному вигляді
та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями**

Розвиток інформаційних технологій, їх поширення серед населення призводить до нових можливостей зростання електронного бізнесу та електронної комерції. Але в останні роки, які відзначалися спалахом пандемії COVID-19, реалізація бізнесу через Інтернет набула зовсім іншого значення. Як ніколи раніше, цей сектор економіки почав відігравати надзвичайну роль у суспільстві, безпечно забезпечуючи споживачам доступ до товарів у часи, коли діяли суворі обмеження для захисту здоров'я людей. Як наслідок, відбулося виняткове зростання продажу продукції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Лука Кассетті, генеральний секретар Європейської асоціації цифрової комерції, у звіті про електронну комерцію в Європі зазначив, що прогнозується продовження зростання електронної комерції у 2021 році з очікуваними показником темпів зростання на рівні 12% [1, с. 2].

За словами Крістіана Вершурена, генерального директора Європейської асоціації цифрової комерції [1, с. 3], електронна комерція становить 10-15% від загального обсягу роздрібних продажів в ЄС. Проте це впливає на більшу частку споживчого шляху (до 50% або більше), який сьогодні включає поєднання фізичного та онлайн-ого. Потужне зростання за останнє десятиліття прискорилося з пандемією Covid 19, і набагато більше споживачів вийшли в Інтернет вперше: 71% населення купували в Інтернеті в 2020 році, порівняно з 66% у 2019 році і 64% у 2018 році. Очікується, що ця тенденція продовжуватиме зростати, оскільки споживачі, набувши досвіду, бачать переваги онлайн-продажів і чекають безперебійної роботи, включаючи комбінацію онлайн- та офлайн-взаємодій для здійснення покупок.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується стаття

Важливим питанням стає визначення рівня розвитку електронного бізнесу та електронної комерції в Україні в порівнянні з іншими країнами, встановлення умов та напрямків розвитку вітчизняного Інтернет-ринку.

Формулювання цілей статті

Метою статті є аналіз стану та тенденцій розвитку електронного бізнесу в Україні і на цій основі встановлення можливостей його розвитку.

Виклад основного матеріалу

З метою визначення рівня розвитку електронного бізнесу в Україні було проаналізовано позицію України серед інших 37 країн європейського континенту за рейтингами розвитку інфраструктури та логістики (таблиця 1).

Таблиця 1

Позиція України серед інших 37 країн європейського континенту за рейтингами розвитку інфраструктури та логістики електронного бізнесу (розроблено за [1, с. 6])

	LPI	EDBI	EGDI	ІІп	2IPD	UNCTAD	EPI	GCI
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Бельгія	3	46	41	21	12	21	15	19
Франція	16	32	19	6	6	17	9	5
Німеччина	1	22	25	25	3	6	10	13
Ірландія	29	24	27	23	15	8	16	46
Люксембург	24	72	33	-	71	36	2	13
Нідерланди	6	42	10	16	4	2	11	16
Об'єднане Королівство	9	8	7	9	8	5	4	2
Данія	8	4	1	9	53	3	1	32
Естонія	36	18	3	30	25	14	30	3
Фінляндія	10	20	4	18	28	7	7	22
Ісландія	40	26	12	-	79	32	17	58
Латвія	70	19	49	32	62	39	36	15
Литва	54	11	20	17	31	27	35	6
Норвегія	21	9	13	-	34	9	9	17
Швеція	2	10	6	1	24	15	8	26
Австрія	4	27	15	27	2	19	6	29
Чеська Республіка	22	41	39	31	16	22	20	68
Угорщина	31	52	52	40	32	31	33	35
Польща	23	40	24	12	13	28	37	30
Словацька Республіка	53	45	48	34	21	23	26	34
Словенія	35	37	23	-	40	34	18	67
Швейцарія	13	36	16	20	1	1	3	42
Болгарія	52	61	44	37	43	46	41	77
Хорватія	49	51	39	53	33	25	34	33

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Північна Македонія	81	17	72	-	51	52	43	38
Румунія	48	55	55	29	44	45	32	62
Сербія	65	44	58	-	29	43	45	39
Україна	66	64	69	48	30	51	60	78
Позиція України серед інших країн Європи	31 місце	33 місце	35 місце	26 місце	20 місце	34 місце	35 місце	36 місце
Молдова	116	48	79	-	26	53	87	63
Росія	75	28	36	25	19	41	58	5
Албанія	88	82	59	-	95	86	62	80
Кіпр	45	54	18	-	39	38	31	41
Греція	42	79	42	38	38	33	25	28
Італія	19	58	37	14	11	29	20	20
Мальта	69	88	22	-	59	48	23	49
Португалія	23	39	35	33	22	40	27	14
Іспанія	17	30	17	3	37	24	14	4

Характеристика рейтингів, які включено до порівняльного аналізу Європейською асоціацією цифрової комерції представлено в таблиці 2.

Таблиця 2

Рейтинги визначення рівня розвитку інфраструктури та логістики електронного бізнесу (розроблено за [1–8])

Назва	Характеристика
Індекс ефективності логістики (LPI – Logistics Performance Index)	Вимірює результативність логістичного ланцюга постачання всередині країни. Це інтерактивний інструмент порівняльного аналізу, створений, щоб допомогти країнам визначити проблеми та можливості, з якими вони стикаються у своїй діяльності у галузі торгової логістики. LPI дозволяє проводити порівняння 160 країн.
Індекс простоти ведення бізнесу (EDBI – Ease of Doing Business Index)	Країни ранжуються за легкістю ведення бізнесу від 1 до 190. Високий рейтинг легкості ведення бізнесу означає, що нормативно-правове середовище більшою мірою сприяє відкриттю та роботі місцевої фірми. Рейтинг визначається шляхом сортування сукупних оцінок за 10 напрямками, кожен з яких складається з декількох показників. Рейтинги для всіх економік прив'язані до травня 2019 р.
Індекс розвитку електронного уряду (EGDI – E-Government Development Index)	Вимірює готовність та спроможність національних адміністрацій використовувати інформаційні та комунікаційні технології для надання державних послуг. Крім оцінки моделей розвитку веб-сайтів, цей індекс визначає характеристики доступу до онлайн середовища, такі як інфраструктура та рівень освіти. EGDI – це складовий показник таких важливих вимірів електронного уряду: можливість підключення до телекомунікацій, надання онлайн-послуг та людський потенціал.
Інклюзивний індекс Інтернету (IIn – Inclusive Internet Index)	Загальна оцінка індексу заснована на оцінці категорій: наявність: досліджує якість і широту доступної інфраструктури, необхідної для доступу і рівні використання Інтернету; доступність за ціною: оцінює вартість доступу по відношенню до доходу та рівня конкуренції на ринку Інтернет; актуальність: перевіряє наявність і ступінь змісту місцевої мови та релевантного змісту; готовність: перевіряє здатність доступу до Інтернету, включаючи навички, культурне знання та підтримуючу політику.
Показник надійності Всесвітнього поштового Союзу (2IPD-Index for Postal Development)	Інтегрований індекс розвитку пошти відображає розвиток пошти у всьому світі. На 2020 р. охоплює 170 країн. Цей індекс пропонує оцінку ефективності (від 0 до 100) за чотирма параметрами розвитку пошти: надійність, охопит, актуальність та стійкість. Крім визначення ефективності поштових операторів по всьому світу, 2IPD встановлює напрямки розвитку пошти та підвищення ефективності поштової інфраструктури. Це робить 2IPD унікальним інструментом для політиків, регулюючих органів, поштових операторів та інших зацікавлених секторів, які прагнуть зрозуміти роль, яку поштові послуги можуть відігравати в епоху електронної комерції.
Рейтинг UNCTAD B2C E-commerce Index (UNCTAD B2C E-commerce Index)	Цей індекс вимірює готовність економіки підтримувати покупки в Інтернеті. Рейтинг складається з чотирьох індикаторів, які мають безпосереднє відношення до покупок онлайн. Це частка жителів, які мають рахунки для мобільних платежів, частка користувачів інтернету в структурі населення, надійність пошти та наявність безпечних інтернет-серверів. Кожен індикатор оцінювався за 100-бальною шкалою, а середнє арифметичне з чотирьох показників склало підсумковий індекс.
Індекс екологічної ефективності (EPI – Environmental Performance Index)	Індекс EPI є зведенням на основі даних про стан стійкості у світі. Застосовуються 32 показники ефективності за 11 категоріями проблем. EPI оцінює 180 країн за станом довкілля та життєздатністю екосистем. Ці показники дозволяють оцінити у національному масштабі, наскільки країни близькі до існуючих цілей екологічної політики. EPI пропонує оцінку картку, яка виділяє лідерів та відстаючих в екологічних показниках та надає практичні рекомендації для країн, які прагнуть рухатися до стійкого майбутнього. Загальний рейтинг EPI показує, які країни вирішують екологічні проблеми, з якими стикається кожна країна. Детальний погляд та порівняльна перспектива можуть допомогти у розумінні детермінант екологічного прогресу та в уточненні політичних рішень.
Глобальний індекс кібербезпеки (GCI – Global Cybersecurity Index)	Цей індекс відображає виконання зобов'язань держав-членів у сфері кібербезпеки за п'ятьма напрямками: правові заходи; технічні заходи; організаційні заходи; розвиток потенціалу; заходи співпраці. Оцінки за кожним напрямком підсумовуються у загальний бал

Аналіз даних, наведених в таблиці 2 дає змогу зробити наступні висновки щодо умов розвитку електронного бізнесу в Україні.

Найгірше становище визначається за показниками екологічної ефективності, кібербезпеки, розвитку електронного уряду. На жаль, Україна посідає майже останні місця за цими індексами серед 37 країн Європи.

На сьогоднішній день в країні досить багато робиться для розвитку електронного уряду. 18 вересня 2019 року «Положення про Міністерство цифрової трансформації України». На рисунку 1 представлено основні сфери, за якими Мінцифри виконує завдання з формування та реалізації державної політики.

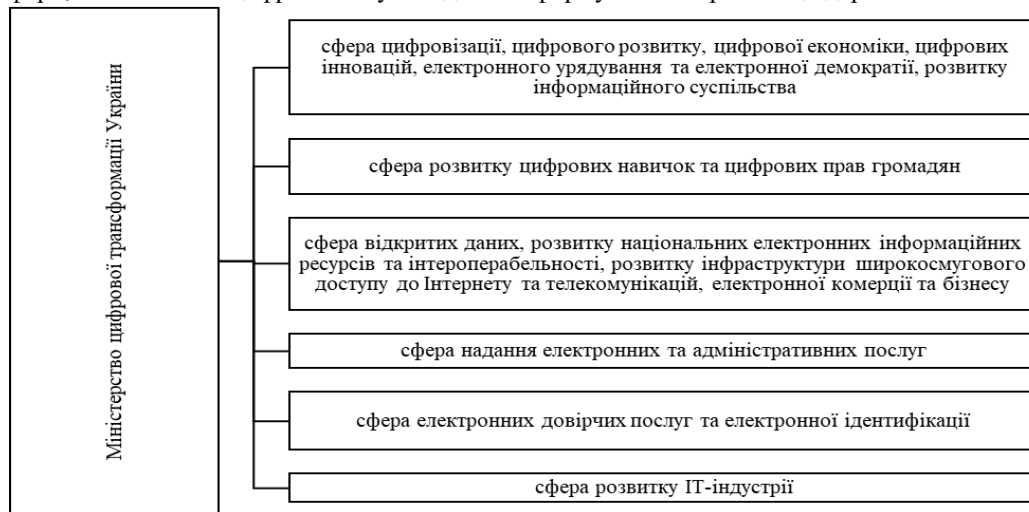

Рис. 1. Основні сфери, за якими Мінцифри виконує завдання з формування та реалізації державної політики (розроблено за [9])

Таким чином можна очікувати результати від дій Міністерства цифрової трансформації протягом найближчих років. І тут необхідно зауважити, що Індекс розвитку електронного уряду – це складовий показник. До нього входить не тільки показники ефективності роботи електронного уряду, але й можливість доступу до цих послуг населення. І, якщо молодше покоління без вагань користується електронними послугами, то у більш старшій частини населення можуть виникати проблеми, пов'язані з відсутністю культури та необхідних навичок користування інтернет-послугами. Отже напрямками розвитку електронного уряду повинні стати не тільки проекти з розвитку інфраструктури, але й освітні та культурні проекти розвитку довіри до отримання державних послуг через Інтернет. Це стосується електронного бізнесу моделей типу A2C, A2B, G2C, G2B.

Але, якщо говорити про електронний бізнес моделей B2B, B2C, C2B, то тут дещо інша ситуація. Культура споживання послуг та замовлення товарів через Інтернет все ж таки більш розвинута в Україні. І в цьому випадку більш важливою є саме інфраструктура, яка дозволить реалізувати електронний бізнес. Як раз за Інклюзивним індексом Інтернету, який відображає наявність інфраструктури доступу до Інтернету, доступність споживачеві за ціною, та готовність покупця використовувати Інтернет, Україна знаходиться на 26-му місці. А за показником надійності Всесвітнього поштового Союзу, який відбиває наявність можливості пересилати товари поштою, якість та надійність поштових послуг, Україна займає 20-е місце. Таким чином, можна зробити висновок, що саме для електронної комерції вітчизняна інфраструктура та логістика підготовлена досить на високому рівні.

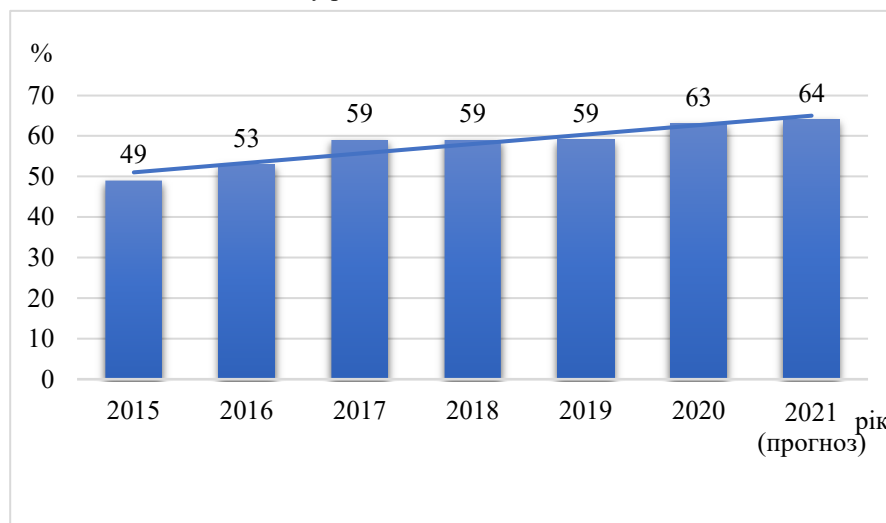

Рис. 2. Відсоток населення України, що має доступ до Інтернет [1, с. 94]

Про розвиток інфраструктури, яка сприяє розвитку електронного бізнесу, свідчать і показники доступу населення до Інтернет. Показники відсотку населення України, що має доступ до Інтернет, які представлено на рисунку 2, свідчать, що з 2019 по кінець 2021 року прогнозується приріст в 5%, і буде складати 64 % населення. Середній показник по Європі складає 89%, а темп приросту з 2019 року склав 2 % [10]. Отже у вітчизняного електронного бізнесу є перспектива розвитку за рахунок долучення нових споживачів до мережі Інтернет.

На рисунку 3 представлена динаміка відсотку користувачів Інтернету України, які купували товари чи послуги в Інтернеті

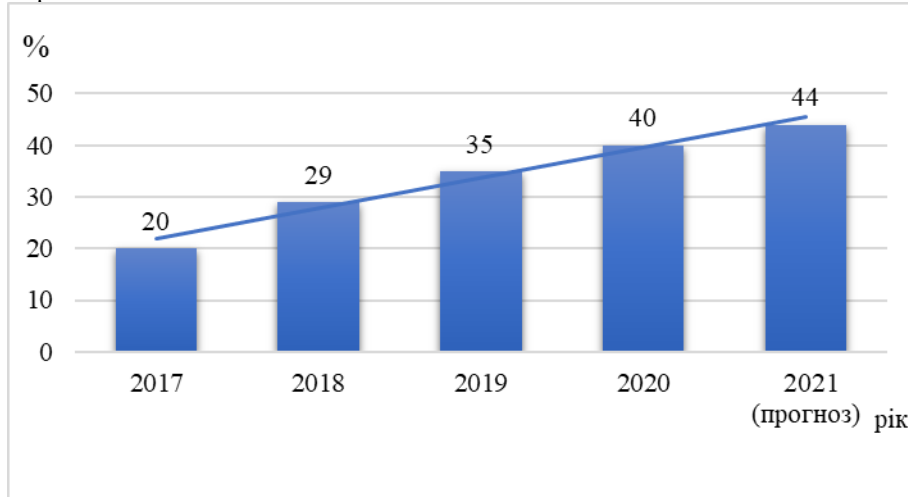

Рис. 3. Відсоток користувачів Інтернету України, які купували товари чи послуги в Інтернеті [1, с. 94]

За прогнозними значеннями у 2021 році по відношенню до 2019 року цей показник зросте на 9%. Загалом по Європі цей показник зросте на 7% [11]. Тобто Україна демонструє досить високі показники зростання.

Якщо порівняти відсоток валового внутрішнього продукту (ВВП), що складається з продажів електронної комерції України до загального ВВП країни (рисунк 4), то можна зробити висновок, що все ж таки електронний бізнес розвивається доволі повільно.

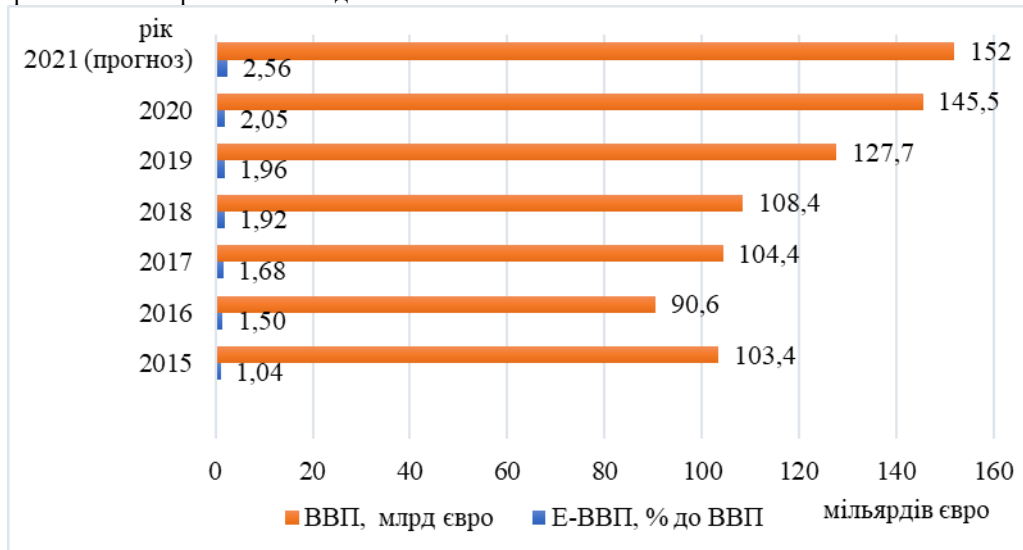

Рис. 4. Валовий внутрішній продукт (ВВП) України у мільярдах євро та відсоток ВВП, що складається з продажів електронної комерції [1, с. 94]

Цікаво зіставити відсоток електронного ВВП України з іншими країна Європи (рисунк 5). Як видно з рисунку, Україна посідає 21 місце за цим показником серед 37 країн Європи, тобто знаходиться приблизно всередині. При цьому, якщо роздрібна та оптова торгівля, особливо непродовольчими, особливо сильно постраждали від обмежень, введених під час пандемії, то в цілому електронний бізнес показав за останні роки позитивну динаміку.

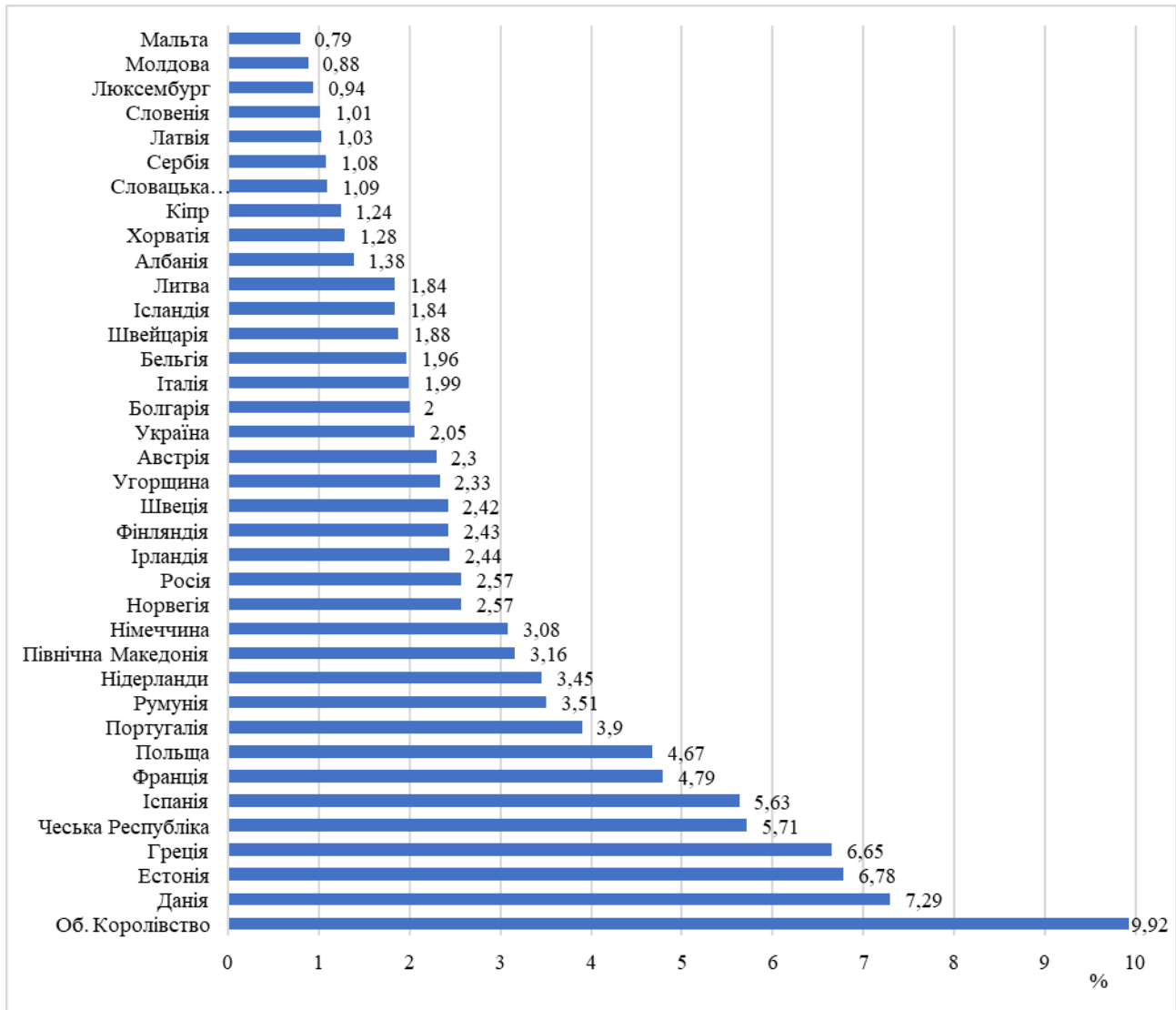

Рис. 5. Відсоток електронного валового внутрішнього продукту (Е-ВВП) у загальному ВВП за країнами Європи у 2020 р., % [1]

Постійний розвиток, який відбувався за останнє десятиліття прискорився під впливом факторів, пов'язаних з пандемією Covid 19 через те, що набагато більше споживачів були вимушені вийти в Інтернет вперше.

Постачальники товарів першої необхідності та роздрібні продавці, які підтримують економіку «home nesting» (товарів для дому та ремонту, створення затишку та комфорту) та роботу на дому, зафіксували високі показники активності в таких сферах, як благоустрій будинку, садівництво та електроніка. Для України, як і для інших Європейських країн, допомогли онлайн-продажі та click & collect. Інвестиції в цифровізацію прискорилися, плани цифровізації, які спочатку планувалися на кілька років, були реалізовані за лічені місяці [11].

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі

На основі проведеного аналізу можна зробити висновок, що електронний бізнес в Україні потребує підтримки цифрової трансформації та інновацій, зокрема для малих і середніх підприємств, на державному рівні. Удосконалення законодавства та продовження впровадження цифровізації є ключовим компонентом політики сталого розвитку.

Цифровізація повинна стати головним пріоритетом для відновлення сектора електронного бізнесу та економіки в цілому. До пандемії 70% роздрібних продавців, особливо мікробізнесів, не мали пропозицій електронної комерції. Це важливо, оскільки цифрова присутність показала себе як життєво важливий рятувальний круг і питання виживання для багатьох компаній, які стикаються з повторюваними хвилями обмежень і сьогодні їм дуже не вистає ліквідності.

Очікується [12], що 20-30% роздрібних продавців, швидше за все, не зможуть продовжити свою діяльність. Оскільки роздрібна та оптова торгівля є життєво важливим елементом, що лежить в основі життя місцевих громад, це може мати досить негативний вплив на розвиток невеликих міст.

Основні пріоритети підтримки середніх малих та мікро-компаній, що переходять на цифровий ринок, включають підвищення обізнаності, надання порад щодо створення онлайн-присутності, щоб дозволити компаніям охопити свою клієнтську базу і підтримку підприємців.

Паралельно з цією підтримкою пріоритетом також має бути розвиток нормативно-правового середовища для створення рівних умов щодо ринків. Онлайн-платформи стали корисним механізмом для малих та середніх підприємств, оскільки допомагають охопити клієнтів онлайн без необхідності вкладати кошти в веб-магазин або брендинг.

Література

1. Lone S., Harboul N. & Weltevreden J.W.J. European E-commerce Report. Amsterdam/Brussels: Amsterdam University of Applied Sciences & Ecommerce Europe. 2021. 111 p. URL: <https://ecommerce-europe.eu/wp-content/uploads/2021/09/2021-European-E-commerce-Report-LIGHT-VERSION.pdf>
2. Welcome to the LPI 2018. World Bank Group. URL: <https://lpi.worldbank.org/>
3. Ease of Doing Business rankings. <https://www.doingbusiness.org/en/rankings>
4. E-Government Development Index (EGDI). UneGovKB. URL: <https://publicadministration.un.org/egovkb/en-us/About/Overview/-E-Government-Development-Index>
5. Index for Postal Development (2IPD). Universal Postal Union. URL: [https://www.upu.int/en/Universal-Postal-Union/Activities/Research-Publications/Integrated-Index-for-Postal-Development-\(2IPD\)](https://www.upu.int/en/Universal-Postal-Union/Activities/Research-Publications/Integrated-Index-for-Postal-Development-(2IPD))
6. UNCTAD B2C E-commerce Index. URL: <https://knoema.com/UNCTADBEC12019/unctad-b2c-e-commerce-index>
7. About the EPI. URL: <https://epi.yale.edu/>
8. Global Cybersecurity Index. International Telecommunication Union. URL: <https://www.itu.int/en/ITU-D/Cybersecurity/Pages/global-cybersecurity-index.aspx>
9. Regulations on the Ministry of Digital Transformation of Ukraine. Government portal. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pitannya-ministerstva-cifrovoyi-t180919>
10. Retail Forecasts Report 2021: Resilience and Opportunities in a New Retail World Rethinking Retail for the 'New Normal'. BDO: Published in the UK. URL: <https://www.bdo.co.uk/en-gb/insights/industries/retail-and-wholesale/retail-forecasts-report>
11. Ecommerce Trends 2021: Survey Report. SearchNode. URL: <https://searchnode.com/wp-content/uploads/2020/12/Ecommerce-Trends-2021-SearchNode.pdf>
12. The State of Ecommerce 2021 Navigating the new world of omnichannel commerce and retail media. Catalyst Online. URL: <https://www.catalystdigital.com/wp-content/uploads/The-State-of-eCommerce-2021.pdf>